

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Gradacja

Gradacja to semantyczna operacja metajęzykowa (dokonywana przez mówiącego) na predykcje, polegająca na jego ocenie ilościowej w kategoriach ‘czegoś jest więcej/mniej’. Rozumienie gradacji jako procesu porównania ilościowego zaproponował Edward Sapir (1972). Rozróżnił on gradację psychologiczną, logiczną i językową. Anna Wierzbicka (1971ab), weryfikując tezę Sapira, jakoby wszystkie komparatywy były semantycznie prostsze od pozytywów, ogranicza jej zakres odniesienia do jednej grupy przymiotników, tzw. parametrycznych (typu *duży, mały, długi, krótki, wysoki, niski*). W swoich pierwszych próbach eksplikacji semantycznych jednostek leksykalnych wyrażających gradację, zarówno przymiotników i przysłówków, jak i „jednostek-komentarzy”, takich jak *bardzo, raczej, całkiem, zupełnie*, odwołuje się do elementarnego ‘powiem’ i innych wykładników metatekstu (por. też np. Bogusławski 1975; Danielewiczowa 2006; Kisiel 2010; Laskowski 1977; Linde-Usiekniewicz 2000; Pianka 1982).

Urzeczywistnieniu gradacji w języku służą środki leksykalne, należące do klasy operatorów metapredykatywnych (np. *bardzo, dosyć, trochę*), oraz środki gramatyczne, polegające na poddawaniu danych już jednostek leksykalnych operacji stopniowania.

Gradacja na poziomie języka przedmiotowego polega na hierarchizowaniu pojęć dotyczących obiektów i stanów rzeczy w świecie pozajęzykowym. Jest to operacja, w wyniku której porównywane i oceniane są przedmioty i stany rzeczy, a nie wyrażenia językowe. Na przykład hipotetyczna hierarchia pojęć typu *brzydka, nietadna, ładna, piękna, śliczna* odnosi się do obiektów, a pojęć typu *siąpi, kropi, mży, pada, leje* do stanów rzeczy, mają więc one naturę pozajęzykową. Zasadnicza różnica między gradacją na poziomie przedmiotowym a gradacją na poziomie meta polega na tym, że u podstaw pierwszej leży ocena jakościowa, oparta na opozycji ‘dobrze’ – ‘źle’, a u podstaw drugiej ocena ilościowa, oparta na opozycji ‘więcej’ – ‘mniej’ (por. Bałabaniak 2013: 32–35).

1. Operatory gradacji

Operator metapredykatywny to syntaktem otwierający jedną pozycję nacechowaną semantycznie, dla wyrażen zróżnicowanych formalnie, niewchodzący na pozycje otwierane przez jednostki innych klas gramatycznych, z wyjątkiem partykuł (por. Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014: 27, 2018: 194; Wajszczuk 2005, 2010). Wśród operatorów metapredykatywnych wyróżniane są trzy klasy jednostek: 1. operatory gradacji, otwierające pozycję dla wyrażen semantycznie stopniowalnych; por. np. *bardzo, całkiem, dosyć, nieco, trochę, zanedo*; 2. operatory aproksymacji, otwierające pozycję dla wyrażen określających daną wielkość z punktu widzenia ilości, liczby lub miary; por. np. *bez mała, mniej więcej, niemal, niespełna, plus minus, prawie, przeszło, z górą* (por. Bogusławski 2010b; Doboszyńska-Markiewicz 2013; Duszkin 2010; Grochowski 1996); 3. operatory limitacji, otwierające pozycję dla wyrażen opisujących właściwość zajmującą wysokie/niskie miejsce na skali, na tle oczekiwań mówiącego; por. np. *aż, dopiero, isticie, już, ledwie, ledwo, maksimum, minimum, zaledwie, zgoła* (Grochowski 2008b: 13–14).

Operatory gradacji zostały rozpoznane i wyodrębnione jako klasa przez Renatę Grzegorzyczkową (1975: 39–45, 64–71) w pierwszej polskiej monografii składniowo-semantycznej poświęconej przysłówkom. Autorka wyróżniła przysłowki stopnia charakteryzujące cechę ze względu na trzy rodzaje właściwości, takie jak intensywność, dostateczność i kompletność. Wykładnikami pierwszej właściwości są określniki wysokiego, średniego i małego stopnia cechy; uczona zaliczyła do nich m.in. *bardzo, wielce, wysoce, średnio, przeciętnie, trochę, nieco* (por. Bałabaniak 2007c, 2013, 2014b; Bałabaniak, Mitrenga 2015; Bojar, Korytkowska 1989; Grochowski 2005; Jakubowicz 2014; Janus 1975, 1981, 1990, 1991; Kleszczowa 2007; Mitrenga 2014; Schabowska 1967, 1970; Węgiel 1995; Wierzbicka 1971ab). Wykładnikami dostateczności są określniki miary cechy ze względu na normę, takie jak *dosyć, dość, za, zbyt, zbyttnio, zanedo* (por. np. Grochowski 2001; Kustosz 2001). Wykładniki kompletności (np. *całkiem, niemal, prawie, zupełnie*) wskazują na nieostrość granicy cechy danego obiektu i współwystępują z reguły z określeniami cech o wyraźnych granicach. Jednostki tej klasy, nazywane najczęściej „operatorami aproksymacji” albo „operatorami adnumeratywnymi”, badało wielu językoznawców (por. przede wszystkim Bogusławski 2010b; Doboszyńska-Markiewicz 2013; Duszkin 2010; Grochowski 1996).

Badania nad wykładnikami gradacji w językach słowiańskich były prowadzone przez powołany do tego celu na początku lat 70. XX wieku zespół „Gradatorium” w Instytucie Filologii Słowiańskiej UW. Zespół istniał zaledwie parę lat, wydał jednak pięć tomików artykułów tworzących serię „Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich” (zob. np. Dick 1976; Jeżowa i in. 1973; Jurkowski 1982; Orzechowska 1980; Pianka 1982; Weaver 1982) i, co ważniejsze, zainspirował niektórych uczonych do badań indywidualnych nad gradacją (por. np. Jurkowski 1976, 1986ab).

Kilka dziesięcioleci poświęciła operatorom gradacji, zwłaszcza wykładnikom intensywności we współczesnym języku polskim i rosyjskim, a także w historii obu języków, Elżbieta Janus (1975, 1981, 1990, 1991). Uczona zbadała liczne jednostki zawierające sens ‘bardzo’, ich łączliwość semantyczno-leksykalną i relacje między nimi (por. też prace rozwijające tę problematykę Kobylińska 1992; Chudyk 2006; Straś 2008; Bałabaniak 2013; Grzegorzyczkowa 2014, 2021; Świątek 2014).

Nawiązujący do fragmentu monografii Grzegorzczukowej (1975) dotyczącego przysłówków stopnia, ale zhierarchizowany i uszczegółowiony – w wyniku badań własnych i pod wpływem literatury przedmiotu – taki oto schemat podziału wyrażen gradacyjnych zaproponowała Dagmara Bałabaniak (2013: 68): 1. wyrażenia gradacji względnej; 1.1. adekwatne do potrzeb (dostateczność), np. *dość, dostatecznie, odpowiednio*; 1.2. nieadekwatne do potrzeb (nadmiar), np. *zbyt, zanadto, nadmiernie*; 2. wyrażenia gradacji bezwzględnej; 2.1. adekwatne do sytuacji (kompletność), np. *zupełnie, kompletnie, całkiem, absolutnie*; 2.2. nieadekwatne do sytuacji (intensywność); 2.2.1. niezwiększające cechy (dezintensyfikatory), np. *trochę, nieco, odrobinę*; 2.2.2. zwiększające cechę (intensyfikatory), np. *bardzo, strasznie, ogromnie*. Por. też wcześniejszą propozycję autorki (Bałabaniak 2007a). Wykładniki gradacji względnej odnoszą się do komunikowanego w wypowiedzeniu stanu rzeczy, wykładniki gradacji bezwzględnej (kompletności i intensywności) odnoszą się do predykatu orzekającego coś o obiekcie. Cecha wyrażana przez predykat stanowi kryterium porównania. Jednostki typu *prawie, niemal*, stwierdzające, że predykat obiektowi nie przysługuje, zostały ze względu na tę ich właściwość wyłączone z klasy operatorów gradacji (Bałabaniak 2013: 68).

2. Stopniowanie

Stopień jest kategorią semantyczną, która określa różnicę między obiektami, porównywanymi z punktu widzenia ilości posiadanej cechy. Zmiana wartości tej kategorii jest dokonywana za pomocą operacji nazywanej *stopniowaniem*. Nie każda różnica ilościowa *sensu largo* dotyczy stopnia, może dotyczyć liczby. Pojęcia liczby i stopnia są rozłączne (Bogusławski 1966, 1973; Bałabaniak 2013).

W literaturze językoznawczej rozróżnia się stopniowanie bezwzględne (nierelacyjne, absolutne) i względne (Kallas 1998: 503; Karolak 1999: 559; Petrowa-Wasilewicz 1989: 114; Wróbel 2001: 200). Pierwsze polega na porównaniu danej ilości cechy posiadanej przez przedmiot bądź stan rzeczy z pewną ilością neutralną, komunikowaną przez formę podstawową (niederywowaną) przymiotnika lub przysłówka. Realizacji stopniowania bezwzględnego służą środki słowotwórcze, a według niektórych badaczy (Karakol 1999; Laskowski 1999) również środki semantyczno-leksykalne, takie jak omawiane wcześniej operatory metapredykatywne.

Za pomocą morfemów słowotwórczych tworzy się derywaty oceniające cechę przedmiotu (stanu rzeczy) w kategoriach 'czegoś jest więcej/mniej'. Ocenie tej towarzyszą często zmiany dotyczące postawy wolicjonalnej i emocjonalnej mówiącego. Por. przykłady (pochodzące z podanych wcześniej prac): *prze-* w: *przepiękny, przeuroczy, przezabawny*, *przy-* w: *przygłuchy, przyciasny, przykrótki*, *-awy* w: *żółtawy, słodkawy, brudnawy*, *-uchny* w: *tłuściuchny, słodziuchny, szybcichny*, *-utki* w: *drobniutki, malutki, pulchniutki, wesolutki*. W dalszym ciągu będzie mowa tylko o stopniowaniu względnym, czyli o stopniowaniu w węższym sensie.

Stopniowanie jest operacją semantyczną, realizowaną środkami morfologicznymi i syntaktycznymi, polegającą na komunikowaniu różnic ilościowych między cechami obiektów bądź stanów rzeczy. Inwariantem semantycznym komparatywu przymiotnika jest wynik porównania danej cechy w dwóch stanach rzeczy, nieidentycznych pod względem wielkości. Inwariantem semantycznym superlatywu jest wynik porównania danej cechy w co najmniej trzech stanach rzeczy, umożliwiającą wybór tego stanu, w którym wielkość tej cechy jest

większa/mniejsza niż w pozostałych (Bałabaniak 2007a, 2013; Grochowski 2008a, 2018ab; Jurkowski 1976; Laskowski 1977; Topolińska 1975).

Między wykładnikami gramatycznymi kategorii stopnia zachodzą różnice morfologiczne i syntaktyczne. Jedni badacze uważają stopniowanie za operację fleksyjną (por. np. Misz 1967; Saloni 1974; Szupryczyńska 1980, 1981; Bogusławski 1987; Nagórko 1987, 1996; Saloni, Świdziński 1998; Tokarski 2001; Bańko 2002), inni za operację słowotwórczą (por. np. Laskowski 1984, 1998; Grzegorzczkova 1998; Kallas 1998; Wróbel 2001). I jedni, i drudzy wysuwają istotne argumenty na rzecz swoich tez. W tym miejscu przychyłamy się do opinii Andrzeja Bogusławskiego (1987: 27, 2010a: 228), że wyodrębnienie fleksji z morfologii ma charakter porządkowy i ograniczamy się do uznania stopniowania za operację morfologiczną. Konieczności wyróżnienia fleksji nie przewidywał w swojej koncepcji opisu języka, w tym koncepcji derywacji, Jerzy Kuryłowicz (1936/1979) (por. Grochowski 2015a).

Rozróżnia się stopniowanie syntetyczne (proste) i analityczne (opisowe, złożone) (Dick 1976; Orzechowska 1977; Świątek 2014; Zuber 1997). Formy stopnia wyższego przymiotników tworzy się za pomocą sufiksów *-szy/-ejszy*, a przysłówków za pomocą sufiksu *-ej*. Formy stopnia najwyższego tworzy się za pomocą prefiksu *naj-*, dodanego do formy stopnia wyższego; por. np. *plytki, płytszy, najpłytszy, ciasny, ciasniejszy, najciasniejszy, głęboko, głębiej, najgłębiej*. Niektóre przymiotniki i przysłówki mają supletywne formy stopnia; por. *dobry, lepszy, dobrze, lepiej, zły, gorszy, źle, gorzej*. Stopniowanie analityczne polega na dodaniu wyrazów *bardziej, najbardziej, mniej, najmniej* w pozycji poprzedzającej przymiotnik/przysłówek w stopniu równym; np. *(naj)bardziej/(naj)mniej inteligentny/inteligentnie*. Szczegółowe reguły tworzenia form stopnia są podane m.in. w Kallas 1998: 502–505; Laskowski 1999: 376; Wróbel 2001: 200–201, 206; Bańko 2002: 60–62, 154–156. Niezależnie od różnic morfologicznych między stopniowaniem syntetycznym a analitycznym operacja stopniowania jest zawsze transformacją syntaktyczną. Polega ona na substytucji formy pozytywu przez formę komparatywu wraz z implikowanymi przez nią (prymarnie prawostronnie) przyimkami *od* (gen.)/*niż* (nom.) oraz tej ostatniej przez formę superlatywu wraz z implikowanymi przez nią przyimkami *z* (gen.)/*spośród* (gen.). Transformy są funktorami dwuargumentowymi, abstrahując od argumentów implikowanych przez poszczególne przymiotniki, niezwiązanych z kategorią stopnia, dziedziczonych przez formy komparatywu i superlatywu; por. np. *X jest zdolny do R, X jest zdolniejszy do R od Y, X jest najzdolniejszy do R spośród Z*. Nie wszystkie argumenty operacji semantycznej stopniowania muszą mieć swoje wykładniki w strukturze powierzchniowej wyrażenia zdaniowego (Jurkowski 1982; Majcher-Legawiec 1992).

Odmienny od przyjętego tu pogląd na istotę stopniowania polega na ujmowaniu go jako różnicowania intensywności bądź natężenia cechy (por. np. Grzegorzczkova 1975; Janus 1981; Kallas 1998; Karolak 1999; Satkiewicz 1971; Wróbel 2001; Bańko 2002). Pojęcie stopniowania w takim rozumieniu oparte jest na pojęciu skali, przyjmują je m.in. Ryszard Tokarski (1976) i Jacek Perlin (2010ab, 2011), odwołując się do kontekstów użycia przymiotników, co w zestawieniu z intensywnością grozi powstaniem błędnego koła w definiowaniu (Grochowski 2018a). Staje się ono jawne, kiedy twierdzi się na przykład, że stopniują się przymiotniki, których znaczenie dopuszcza gradację (Bańko 2002: 60).

3. Ograniczenia stopniowania

Przyjmuje się dość powszechnie, w podręcznikach i encyklopediach (Bańko 2002: 154; Grzegorzczkowska 1975: 40; Nagórko 1996: 147; Laskowski 1999: 375), że kategoria gramatyczna stopnia przysługuje przymiotnikom i przysłówkom jakościowym, a nie przysługuje przymiotnikom i przysłówkom relacyjnym (ściślej nazywającym relacje między obiektami i między zdarzeniami). Terminy te charakteryzują grupy semantyczno-leksykalne jednostek w sposób bardzo ogólny, tymczasem nałożone na leksemę restrykcje w zakresie operacji stopniowania są, jak wynika z dotychczasowych, cząstkowych badań, szczegółowe i subtelne, zdeterminowane znaczeniami poszczególnych jednostek (Grochowski 2015ab, 2017, 2018a).

Skala i przyczyny semantycznych ograniczeń stopniowania przymiotników nie są znane. Słowniki, kierując się kryteriami gramatycznymi, kwalifikują jako stopniowalne znacznie większą liczbę jednostek niż podlegająca operacji semantycznej stopniowania. Liczne przymiotniki określają takie rodzaje właściwości, które nie mogą stanowić kryterium porównania ilościowego, a tym samym nie mogą być charakteryzowane z punktu widzenia kategorii stopnia. Obiekt/stan rzeczy posiada daną właściwość albo jej nie posiada. Na tej dychotomii oparta jest opozycja danego pojęcia i jego dopełnienia logicznego, np. są stany rzeczy konieczne i niekonieczne, nie ma **najkonieczniejszych* ani **konieczniejszych*.

Semantycznie niestopniowalne są m.in. przymiotniki określające tożsamość, różnicę i przeciwieństwo (*jednakowy, identyczny, tożsamy, równy, zgodny, jednomysłny, jednoczesny, równoczesny, inny, pozostały, różny, odmienny, odrębny, osobny, przeciwny, odwrotny*), konieczność i możliwość (*konieczny, możliwy, obligatoryjny, obowiązkowy, fakultatywny*), prawdziwość i fałszywość (*prawdziwy, fałszywy*), następstwo i kolejność (*następny, kolejny, początkowy, inicjalny, ostatni, końcowy, finalny*), kompletność, autentyczność, jawność (*kompletny, całkowity, zupełny, autentyczny, oryginalny, rzeczywisty, jawny, otwarty, oczywisty, ewidentny, tajny*), podstawowe cechy obiektu (*podstawowy, zasadniczy, centralny, konstytutywny, główny*), właściwość wyznaczoną przez najbardziej odległe od siebie miejsca na skali (*biegunowy, krańcowy, minimalny, mikroskopijny, znikomy, maksymalny, ogromny, olbrzymi, gigantyczny, idealny, wzorowy*) (Laskowski 1977: 332).

Nie mogą być poddane operacji stopniowania przymiotniki o funkcji referencyjnej; por. np. *następujący, niniejszy, powyższy, poniższy, rzeczony, odnośny, wymieniony, wspomniany, poszczególne, wszelki, wszystek, każdy, żaden*, a także derywowane od wyrażen okazjonalnych; por. np. *dzisiejszy, wczorajszy, tamtejszy, tutejszy, ówczesny, miniony, ubiegły, zeszyły*.

System gramatyczny polszczyzny zawiera jednostki leksykalne o postaci morfologicznej superlatywu przymiotnika, niestanowiące jednak wyniku operacji semantycznej stopniowania. Najprostszym argumentem potwierdzającym tę tezę jest fakt, że przymiotniki te nie mają komparatywu. Koniecznym warunkiem superlatywu jest możliwość porównania trzech obiektów. Warunek ten nie może być spełniony, jeżeli nie da się porównać dwóch obiektów, co z kolei stanowi warunek semantyczny komparatywu.

Przymiotniki spełniające podany warunek formalny należą do grupy jednostek 1. określających różnicę, np. *najróżniejszy, najrozmaitszy, najprzeróżniejszy, najróżnorodniejszy* (Grochowski 2015a); 2. adresatywnych, np. *najukochańszy, najulubieńszy, najświętszy, najczcigodniejszy*,

najprzewielebniejszy (Grochowski 2015b); 3. metatekstowych, np. najnormalniejszy, najzwyczajniejszy, najzwyczajniejszy (Grochowski 2017).

Przymiotniki metatekstowe (metaprzymiotniki, Danielewiczowa 2007), niezależnie od swojej postaci, mają kilka cech wspólnych: 1. nie mogą występować w pozycji orzecznika; 2. nie podlegają negacji i nie mogą pełnić funkcji rematu; 3. nie mogą występować w pozycji otwieranej przez partykuły (Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014); 4. są niestopniowalne.

Jedynym sposobem uzasadnienia hipotezy o stopniowości/niestopniowości danego przymiotnika jest jego analiza semantyczna uwzględniająca formy stopnia.

Między znaczeniami poszczególnych operatorów gradacji a pojęciami komparatywu i pozytywu zachodzą określone relacje. Jednostki (a₁) *całkiem, całkowicie, dość, dosyć, kompletnie, zupełnie* (Danielewiczowa 2012; Kleszczowa 2005; Linsztet 2014; Szumińska 1998) oraz (a₂) *za, zbyt, zanadto, zbyttnio, nazbyt, nadmiernie* otwierają pozycję dla form pozytywu i blokują użycie form komparatywu; jednostki (b) *o wiele, o niebo, niewiele, bez porównania, coraz, znacznie, nieznacznie* otwierają pozycję dla komparatywu (Grzegorzczkowska 2000), a blokują formy pozytywu; jednostki (c) *trochę, nieco, odrobinę* dopuszczają kookurencję z formami pozytywu i komparatywu, ale jest ona zdeterminowana znaczeniami leksemów przymiotnikowych i przysłówkowych (por. szczegółową analizę wymienionych zależności; Grochowski 2018b).

→ PRZYMIOTNIK, PRZYSEŁÓWEK, SYNTAKTEM

→ MARIAN JURKOWSKI, JERZY KURYŁOWICZ, ROMAN ŁASKOWSKI

Literatura

- Bałabaniak, D. 2007a. „Kategoria intensywności na tle wykładników stopnia”. *Polonica* 28: 13–21.
- Bałabaniak, D. 2007b. „Semantyczne ograniczenia łączliwości intensyfikatorów leksykalnych”. *Prace Filologiczne* 52: 15–22.
- Bałabaniak, D. 2007c. „«Wysoko» i «wysoce» jako wykładniki intensywności cechy”. W *Studia nad współczesną polszczyzną. Gramatyka, semantyka, pragmatyka*, red. A. Dobaczewski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 153–157.
- Bałabaniak, D. 2013. *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych*. Opole: Wydawnictwo UO.
- Bałabaniak, D. 2014a. „O użyciu wyrażen przysłówkowych w pozycji intensyfikatora – problemy interpretacji”. *Linguarum Silva* 3: 29–40.
- Bałabaniak, D. 2014b. „Wykładniki intensywności związane z pojęciami wielkości i ilości (na materiale polszczyzny dawnej)”. W *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*, red. K. Kleszczowa, i A. Szczepanek. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 79–90.
- Bałabaniak, D., i B. Mitrenga. 2015. *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Bańko, M. 2002. *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bogusławski, A. 1966. *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Bogusławski, A. 1973. „Nazwy pospolite przedmiotów konkretnych i niektóre właściwości ich form liczbowych i połączeń z liczebnikami w języku polskim”. W *Liczba, ilość, miara*, red. Z. Topolińska, i M. Grochowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 7–35.
- Bogusławski, A. 1975. „Measures are measures. In defence of the diversity of comparatives and positives”. *Linguistische Berichte* 36: 1–9.
- Bogusławski, A. 1987. „Czy istnieje fleksja?”. *Studia Gramatyczne* 8: 7–33.
- Bogusławski, A. 1994. *Sprawy słowa / Word Matters*. Warszawa: Veda.
- Bogusławski, A. 2010a. *Dwa studia z teorii fleksji (i inne przyczynki)*. Warszawa: BEL Studio.
- Bogusławski, A. 2010b. „Więcej» wśród aspektów prymitywu «wie, że»”. *Linguistica Copernicana* 1(3): 23–79.
- Bojar, B., i M. Korytkowska. 1989. „Problemy opisu semantycznej kategorii stopnia”. W *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*. T. 3: *Ilość. Gradacja. Osoba*, red. V. Koseska-Toszewa, i M. Korytkowska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 67–87.
- Chudyk, D. 2006. *Semantyka i łączliwość przysłówków gradualnych w języku rosyjskim w porównaniu z ekwiwalentami polskimi (na materiale tekstów literatury pięknej)*. Rzeszów: Wydawnictwo UR.
- Danielewiczowa, M. 2006. „Do czego służy słowo «raczej?»”. *Polonica* 26/27: 83–100.
- Danielewiczowa, M. 2007. „Przymiotniki nieprzymiotniki. O pewnym niezwykłym typie wyrażenia w języku polskim”. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 71/72: 223–236.
- Danielewiczowa, M. 2012. *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*. Warszawa: BEL Studio.
- Dick, J.H. 1976. „Stopniowanie przymiotników i przysłówków we współczesnej polszczyźnie kulturalnej”. W *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, red. H. Orzechowska, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo UW, 43–52.
- Doboszyńska-Markiewicz, K. 2013. *Operatory adnumeratywne w języku polskim. Dystrybucja i znaczenia*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Duszkin, M. 2010. *Wykładowiki przybliżoności adnumeratywnej w języku polskim i rosyjskim*. Warszawa: IS PAN.
- Grochowski, M. 1996. „O wykładnikach aproksymacji: liczebniki niewłaściwe a operatory przyliczebnikowe”. W *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich*, red. H. Wróbel. Kraków: IJP PAN, 31–37.
- Grochowski, M. 2001. „Cechy składniowe operatorów gradacji («za», «zbyt», «zanadto»)”. *Prace Filologiczne* 46: 195–204.
- Grochowski, M. 2005. „O cechach gramatycznych i znaczeniu jednostek o postaci «trochę»”. W *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, red. M. Grochowski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 101–111.
- Grochowski, M. 2008a. „Operatory metatekstowe o kształcie superlatywu przysłówka”. *Южнославянский Филолог* 64: 61–72.
- Grochowski, M. 2008b. „Założenia ogólne opisu tzw. wyrażenia funkcyjnych w «Wielkim słowniku języka polskiego»”. W *Nowe studia leksykograficzne* 2, red. P. Żmigrodzki, i R. Przybylska. Kraków: Wydawnictwo Lexis, 11–22.
- Grochowski, M. 2015a. „Jednostka «najróżniejsze» na tle operacji semantycznej stopniowania”. *LingVaria* 10: 47–60.
- Grochowski, M. 2015b. „Semantyczne ograniczenia stopniowania w języku polskim (na przykładzie przymiotników adresatywnych)”. *Slavia* 84(3): 336–347.

- Grochowski, M. 2017. „Leksykalne wykładniki pojęcia odpowiedniości w języku polskim”. *Slavia* 86(2): 265–278.
- Grochowski, M. 2018a. „Asymetria semantycznych i gramatycznych ograniczeń stopniowania przymiotników w języku polskim”. *Z Polskich Studiów Slawistycznych* 13(2): 85–94.
- Grochowski, M. 2018b. „Operatory metapredykatywne otwierające pozycję dla komparatywu”. *Prace Filologiczne* 72: 59–70.
- Grochowski, M., A. Kisiel, i M. Żabowska. 2014. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: PAU.
- Grochowski, M., A. Kisiel, i M. Żabowska. 2018. „Zasady opisu jednostek funkcyjnych w WSJP PAN”. W *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, red. P. Żmigrodzki, i in. Kraków: IJP PAN, 191–204.
- Grzegorzczkowska, R. 1975. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grzegorzczkowska, R. 1998. „Przysłówek”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, i H. Wróbel. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 524–535.
- Grzegorzczkowska, R. 2000. „«Coraz» jako wykładnik intensyfikacji cechy we współczesnej polszczyźnie”. *Acta Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 18: 93–97.
- Grzegorzczkowska, R. 2014. „Nazwy wymiarów jako wykładniki intensywności”. W *Znaczenie, tekst, kultura. Prace ofiarowane Profesor Elżbiecie Janus*, red. A. Kozłowska, i A. Świątek. Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 61–70.
- Grzegorzczkowska, R. 2021. *Język w służbie myśli. Szkice z dziejów polskiego słownictwa*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Jakubowicz, M. 2014. „Czym mogą być motywowane wykładniki intensywności? Na przykładzie różnojęzycznych odpowiedników polskiego «bardzo»”. W *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*, red. K. Kleszczowa, i A. Szczepanek. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 69–78.
- Janus, E. 1975. „«Bardzo» – «wielki» – «duży»”. W *Słownik i semantyka. Definicje semantyczne*, red. E. Janus. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 145–157.
- Janus, E. 1981. *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Janus, E. 1990. „«Więcej» и «bardziej» в современном польском языке”. W *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*, red. Z. Saloni. Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW, 265–277.
- Janus, E. 1991. *Analityczny stopień wyższy w języku polskim i rosyjskim*. Warszawa: IBL PAN.
- Jęzowa, M., M. Jurkowski, R. Michalik, i in. 1973. „Próba klasyfikacji konstrukcji porównawczych typu gradacyjnego w językach słowiańskich”. W *Studia Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Warszawskiego poświęcone VII Międzynarodowemu Zjazdowi Slawistów w Warszawie*. Warszawa: Wydawnictwo UW, 7–22.
- Jurkowski, M. 1976. *Semantyka i składnia wyrażen gradacyjnych (w językach wschodniosłowiańskich)*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Jurkowski, M. 1982. „Sposoby wyrażania tzw. drugiego obiektu porównania w wyrażeniach gradacyjnych”. W *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, red. H. Orzechowska, t. 3. Warszawa: Wydawnictwo UW, 21–38.
- Jurkowski, M. 1986a. „Gradacja i czasoprzestrzeń”. W *Czas i przestrzeń w języku*, red. R. Laskowski. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 118–134.

- Jurkowski, M. 1986b. „Próba formalizacji opisu konstrukcji gradacyjnych”. W *Typy opisów gramatycznych języka. Materiały polsko-czeskiej sesji naukowej, Jabłonna 15–17.XI.1983*, red. M. Basaj. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 65–72.
- Kallas, K. 1998. „Przymiotnik”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, i H. Wróbel. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 469–523.
- Kallas, K. 2006. „Kategoria słowotwórcza podobieństwa we współczesnym języku polskim”. W *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu*, red. I. Bobrowski, i K. Kowalik. Kraków: Wydawnictwo Lexis, 239–247.
- Karolak, S. 1999. „Stopniowanie”. W *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 559–561.
- Kisiel, A. 2010. „Bardziej przyczynek niż wyczerpujące studium, czyli słów parę o *bardziej_ niż_*”. *Poradnik Językowy* 10: 74–79.
- Kleszczowa, K. 2005. „Przestrzeń semantyczna kategorii «zupełności»”. W *Ogród nauk filologicznych. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Kochmanowi*, red. M. Bałowski, i W. Chlebda. Opole: Wydawnictwo UO, 293–301.
- Kleszczowa, K. 2007. „«Bardzo» podobne, a jednak inne. Z historii polskich wykładników intensywności cechy”. *Prace Filologiczne* 53: 317–323.
- Kobylińska, J. 1992. „Stopniowanie czasowników?”. W *Etudes de linguistique Romane et slave*, red. W. Banyś, L. Bednarczuk, i K. Bogacki. Kraków: Universitas, 343–348.
- Kuryłowicz, J. 1936. „Dérivation lexicale et dérivation syntaxique. Contribution à la théorie des parties du discours”. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 37: 79–92.
- Kuryłowicz, J. 1979. „Derywacja leksykalna a derywacja syntaktyczna. Przyczynek do teorii części mowy”, tłum. D. Kurkowska. W *Językoznawstwo strukturalne. Wybór tekstów*, red. H. Kurkowska, i A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 148–157.
- Kustos, K. 2001. „Semantyczno-leksykalne ograniczenia łączliwości przysłówków komunikujących nadmiar”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska* 55: 113–126.
- Laskowski, R. 1977. „Od czego *lepszy* jest *lepszy*?”. *Język Polski* 57: 323–334.
- Laskowski, R. 1984. „Podstawowe pojęcia morfologii”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, i H. Wróbel. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 9–57.
- Laskowski, R. 1998. „Przymiotniki”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzycowa, R. Laskowski, i H. Wróbel. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 84–86.
- Laskowski, R. 1999. „Stopniowanie, stopniowanie supletywne, stopniowanie – wykładniki formalne”. W *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, i M. Kucała, wyd. 3. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 375–376.
- Linde-Usiekniewicz, J. 2000. *Określenia wymiarów w języku polskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Linsztet, B. 2014. „Cechy składniowe i semantyczne leksemu «całkiem»”. *Prace Filologiczne* 65: 269–288.
- Majcher-Legawiec, U. 1992. „Formy stopnia w nieporównawczych konstrukcjach gradacyjnych (na podstawie tekstów gwary miejskiej)”. *Język Polski* 72(4–5): 311–315.
- Misz, H. 1967. *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz: BTN.
- Mitrenga, B. 2014. „Wykładniki intensywności typu «straszenie», «potwornie», «przerażliwie» w historii polszczyzny”. W *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*, red. K. Kleszczowa, i A. Szczepanek. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 91–107.

- Nagórko, A. 1987. *Zagadnienia derywacji przymiotników*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Nagórko, A. 1996. *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Orzechowska, H. 1977. „Analityczne typy stopniowania w językach słowiańskich. Propozycje terminologiczne”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 35: 113–131.
- Orzechowska, H. 1980. „Stopniowanie opisowe we współczesnym języku słoweńskim i w obu językach łużyckich”. W *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, red. H. Orzechowska, t. 2. Warszawa: Wydawnictwo UW, 39–66.
- Perlin, J. 2010a. „Czy «lepszy» jest stopniem wyższym od «dobry?»”. *Język Polski* 90(1): 41–48.
- Perlin, J. 2010b. „O gradacji typu «dobry – niezły – nie najgorszy – nie najlepszy – niedobry – zły»”. *Poradnik Językowy* 9: 34–43.
- Perlin, J. 2011. „«Chudy, grubszy, jeszcze grubszy», czyli o stopniu wyższym gradacyjnym i jego znoszeniu”. W *Różne formy, różne treści. Tom ofiarowany Profesorowi Markowi Świdzińskiemu*, red. M. Bańko, i D. Kocińska. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 195–200.
- Petrowa-Wasilewicz, A. 1989. „Przegląd problematyki związanej z kategorią stopnia w języku polskim i bułgarskim”. W *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*. T. 3: *Ilość. Gradacja. Osoba*, red. V. Koseska-Toszewa, i M. Korytkowska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 111–125.
- Pianka, W. 1982. „Z semantyki stopniowania leksemów parametrycznych w języku polskim i w innych językach słowiańskich”. W *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, red. H. Orzechowska. Warszawa: Wydawnictwo UW, 9–19.
- Saloni, Z. 1974. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”. *Język Polski* 54(1): 3–13; 54(2): 93–101.
- Saloni, Z., i M. Świdziński. 1985. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sapir, E. 1972. „Gradacja: studium z semantyki”, tłum. M. Jędrzejkiewicz, i J. Wajszczuk. W *Semantyka i słownik*, red. A. Wierzbicka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 9–37.
- Satkiewicz, H. 1971. „Odmiana wyrazów”. W D. Buttler, H. Kurkowska, i H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 124–300.
- Schabowska, M. 1967. *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Schabowska, M. 1970. „Liczebnik nieokreślony «trochę»”. *Język Polski* 50: 110–118.
- Straś, E. 2008. *Kategoria intensywności we frazeologii języka polskiego i rosyjskiego*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Żmumińska, B. 1998. „O dwuznaczności wyrażenia «całkiem»”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska* 50: 143–151.
- Szupryczyńska, M. 1980. *Opis składniowy polskiego przymiotnika*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Szupryczyńska, M. 1981. „Czy stopień przymiotnika jest w języku polskim kategorią fleksyjną?”. *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Linguistica* 2: 265–272.
- Świątek, A. 2014. „Comparativus analityczny i syntetyczny w różnych semantycznych grupach przymiotników”. W *Znaczenie, tekst, kultura. Prace ofiarowane Profesor Elżbiecie Janus*, red. A. Koźłowska, i A. Świątek. Warszawa: Wydawnictwo UKSW, 111–118.
- Tokarski, J. 2001. *Fleksja polska*, wyd. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tokarski, R. 1976. „O pewnym kontekstowym znaczeniu form stopnia wyższego”. *Język Polski* 56(5): 339–342.

- Topolińska, Z. 1975. „An attempt towards a syntactic description and semantic interpretation of the so called grammatical category of degree”. *Linguistica Silesiana* 1: 55–62.
- Wajszczuk, J. 2005. „O metatekście”. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2010. „Functional Class (so Called «Part of Speech») Assignment as a Kind of Meaning-Bound Word Syntactic Information”. *Cognitive Studies / Études Cognitives* 10: 15–33.
- Weaver, Z. 1982. „What is grading?”. W *Zagadnienia kategorii stopnia w językach słowiańskich*, red. H. Orzechowska, t. 3. Warszawa: Wydawnictwo UW, 39–50.
- Węgiel, M. 1995. „Jakie są ograniczenia w łączliwości składniowej przysłówków? (na przykładzie łączliwości leksemu «bardzo»)”. *Studia Gramatyczne* 11: 107–112.
- Wierzbicka, A. 1971a. „Porównanie – gradacja – metafora”. *Pamiętnik Literacki* 62(4): 127–147.
- Wierzbicka, A. 1971b. „The deep or semantic structure of the comparative”. *Linguistische Berichte* 16: 39–45.
- Wróbel, H. 2001. *Gramatyka języka polskiego*. Kraków: Od Nowa.
- Zuber, R. 1997. „The category of modifiers and comparatives in Polish”. W *Formale Slavistik*, red. U. Junghanns, i G. Zybatow. Frankfurt am Main: Vervuert, 523–532.